

CŽV IR HIPNOZĖ: AR TIKRAI GALIMA ATIMTI ŽMOGAUS VALIĄ?

CŽV tyrė posthipnotines komandas, amneziją ir žmogaus elgesio kontrolę. Sovietmečio hipnozės praktikas aprašė dar keistesnį „Sienos“ eksperimentą. Tačiau svarbiausia šios istorijos dalis - ne sensacija, o tai, ką ji pasako apie mūsų pačių įsitikinimus, atmintį ir kontrolės pojūtį.

SVARBIAUSIA IŠVADA

Hipnozė gali stipriai keisti suvokimą, atminties prieinamumą ir veiksmo kontrolės pojūtį, tačiau patikimo „jungiklio“, kuris bet kurio žmogaus valią paverčia nuotoliniu pulteliu, CŽV dokumentai neparodo.

Įsivaizduokite žmogų, kuris hipnozės metu gauna komandą. Jis pabunda. Komandos sąmoningai neprisimena. Vėliau pasigirsta sutartas signalas ir žmogus atlieka iš anksto įteigtą veiksmą. Skamba kaip filmas apie slaptą agentą. Tačiau **dalys šios schemos iš tikrųjų buvo tiriamos.**

1. CŽV klausė tiesiai: ar galima kontroliuoti žmogų, net jei jis nenori?

1951 m. JAV Centrinės žvalgybos valdybos (CŽV; angl. CIA) programos BLUEBIRD dokumentuose tarp tyrimų krypčių randame **„post-hypnotic control“ - posthipnotinę kontrolę** - ir **„guarantee of amnesia“ - amnezijos užtikrinimą**. Dokumentuose aiškinama, kad žmogus galėtų nesuvokti buvęs hipnotizuotas ar neprisiminti tam tikrų veiksmų.

1953 m. ARTICHOKE programos dokumente tikslas suformuluotas dar tiesiau: narkotikų, hipnozės ir kitų metodų naudojimas informacijai išgauti **„whether willing or not“ - nesvarbu, ar žmogus sutinka, ar ne**. Vėliau ši tyrimų kryptis pateko į platesnę MKULTRA programą. 1977 m. JAV Senato klausymuose paaiškėjo, kad tarp MKULTRA subprojektų buvo ir hipnozės tyrimų, įskaitant hipnozės derinimą su narkotikais.

SVARBU

Tai įrodo, kad CŽV rimtai ieškojo žmogaus elgesio ir atminties kontrolės metodų. Tai neįrodo, kad ji sukūrė patikimą būdą „išjungti“ žmogaus valią.

2. Ar galima užhipnotizuoti žmogų prieš jo valią?

1960 m. CŽV leidinyje Studies in Intelligence paskelbtoje analizėje „Hypnosis in Interrogation“ nagrinėtas būtent šis klausimas. Kai kuriuose bandymuose žmonėms buvo liepta priešintis hipnozei, tačiau jie vis tiek patekdavo į transą. Vis dėlto analitikas pastebėjo esminę problemą: šie žmonės jau buvo **bendradarbiaujantys savanoriai**, pasitikėjo eksperimentuotoju ir suprato, kad dalyvauja eksperimente.

Todėl CŽV analizės išvada buvo daug atsargesnė: **labai abejotina, kad hipnotinį transą galima patikimai sukelti žmogui, kuris iš tikrųjų aktyviai priešinasi.**

3. O jeigu žmogus jau hipnozėje - ar galima liepti jam bet ką?

Hipnozės istorijoje aprašyta eksperimentų, kuriuose dalyviai vykdė pavojingai ar antisocialiai atrodančius nurodymus: smogti kitam žmogui, paimti tariamai pavojingą objektą, pavogti, palikti karinį postą ar atlikti kitą neįprastą veiksmą. Kai kurie tokius nurodymus įvykdė.

Tačiau **laboratorinis veiksmas nėra tas pats, kas realus nusikaltimas**. Dalyvis žinojo esąs eksperimente ir galėjo tikėtis, kad tyrėjas neleis jam iš tikrųjų nužudyti ar sunkiai sužaloti žmogaus. Todėl CŽV analizė galiausiai **nepatvirtino paprasto „žmogaus-roboto“ modelio**.

ESMINĖ SKIRTIS

„Žmogus hipnozėje atliko pavojingai atrodantį veiksmą“ nėra tas pats teiginys kaip „žmogus buvo patikimai priverstas realiai padaryti tai, kam iš esmės prieštarauja“.

4. Tačiau posthipnotinė komanda ir amnezija - realūs reiškiniai

Posthipnotinė sugestija reiškia, kad hipnozės metu duotas nurodymas gali būti įvykdytas jau po hipnozės, atsiradus tam tikram signalui ar situacijai. Šiuolaikiniai tyrimai rodo, kad **labai hipnotizuojamiems žmonėms** sugestija gali paveikti net automatizuotus pažintinius procesus.

Posthipnotinė amnezija taip pat yra realiai tiriamas reiškinys. Po atitinkamos sugestijos žmogui gali būti sunku sąmoningai prisiminti dalį to, kas vyko hipnozės metu. **Tai nebūtinai reiškia, kad atmintis „ištrinta“** - dažniau kalbama apie laikinai sutrikusią informacijos pasiekiamumą.

IDOMIAUSIA

Įmanoma schema „sugestija → pabudimas → sąmoningas neprisiminimas“ nėra vien kino fantazija. Tačiau tarp šio reiškinio ir „slapto žudiko“, kurio moralė visiškai išjungta, vis dar yra milžiniškas tarpas.

5. Veiksmas gali atrodyti tarsi „ne visai mano“

Hipnozė gali keisti ne tik elgesį, bet ir **subjektyvų veiksmo autorystės pojūtį**. Žmogus pats atlieka veiksmą, tačiau gali jį išgyventi kaip labiau nevalingą - **tarsi jis „įvyko savaime“**. Šiuolaikiniai eksperimentai sense of agency srityje rodo, kad šis kontrolės pojūtis iš tiesų gali būti modifikuojamas sugestija.

Tai daug subtilesnis reiškinys nei mistinis „kažkas užvaldė mano kūną“. Tiksliau būtų sakyti: žmogaus elgesys išlieka jo paties elgesys, tačiau gali pasikeisti tai, kaip jis suvokia savo pasirinkimo ir kontrolės dalį.

6. CŽV pastebėjo dar vieną pavojingą dalyką - tikėjimą, kad esi bejėgis

1960 m. CŽV analizėje svarstoma, kad kartais didelę įtaką gali turėti ne vien pati hipnozė, bet ir „hipnotinė situacija“. Jei žmogus įsitikina, kad tardytojas ar hipnotizuotojas turi beveik magišką jo proto kontrolę, gali sumažėti paties žmogaus kontrolės ir atsakomybės pojūtis.

PRAKTINĖ MINTIS

Žmogų gali silpninti ne tik reali išorinė kontrolė, bet ir įsitikinimas: „aš jau nebekontroliuoju savęs“. Todėl psichologinei laisvei svarbu nepriskirti kitam žmogui daugiau galios, nei jis iš tikrųjų turi.

7. Sovietmečio „Sienos“ eksperimentas

Psichiatras ir hipnozės praktikas Vladimiras Kukkas 2002 m. žurnale „Радуга“ („Raduga“) aprašė, kad 1989 m. dalyvavo Enno Parve eksperimente. Kukko tekste Parve pristatomas kaip Estijos SSR Mokslų akademijos tyrėjas.

Pirmoje eksperimento dalyje savanoriui hipnozėje buvo įteigta, kad jis iš plytų ir cemento stato sieną. Realų plytų ir cemento nebuvo, tačiau žmogus „sieną“ pastatė ir ją apčiuopė kaip realią. Po to jis buvo išvestas iš kambario.

Antroje dalyje įėjo kitas savanoris, kuris, pasak Kukko, nežinojo pirmosios eksperimento dalies. Hipnozėje jam buvo liepta pereiti kambarį, o vėliau - rasti „neįveikiamą kliūtį“. **Kukko pasakojimu**, žmogus sustojo toje vietoje, kur pirmasis buvo „pastatęs“ sieną, ir rankomis ją apčiuopė kaip tikrą sieną. Abu savanoriai po eksperimento savo veiksmų neprisiminė.

Kukkas tai aiškino kaip „informacinio-energetinio fantomo“ egzistavimą - esą minties vaizdinys paliko pėdsaką erdvėje. **Šis aiškinimas nėra nepriklausomai patvirtintas** ir iš vieno aprašyto eksperimento jo daryti negalima.

KAS ČIA IŠ TIKRŲJŲ ĮDOMU?

Net atmetus „energetinio fantomo“ interpretaciją, „Siena“ yra stipri metafora: žmogus gali reaguoti į įteigtą ar išminktą vidinę kliūtį taip, lyg ji būtų daug realesnė, nei yra objektyviai.

8. Praktinė nauda: kaip nepasistatyti savo „sienos“

Šio straipsnio vertė prasideda tada, kai hipnozės eksperimentus perkeliame iš laboratorijos į kasdienį mąstymą. Ne todėl, kad kasdien visi vaikštome transe, o todėl, kad lūkesčiai, autoritetas, kartojami teiginiai ir stiprūs vaizdiniai gali keisti tai, ką pastebime ir ką apskritai bandome daryti.

1

Atskirk stiprų išgyvenimą nuo fakto

Tai, kad kažkas atrodo absoliučiai tikra, dar nereiškia, kad taip ir yra. Ypač tai svarbu kalbant apie hipnozėje ar stipriai emociškai sužadintoje būsenoje „atkurtus“ prisiminimus.

2

Stebėk kartojamus savęs įtaigos sakinius

„Aš negaliu“, „man visada nepavyksta“, „aš toks esu“, „man nėra kito kelio“ nėra neutralūs sakiniai. Kartojami jie gali siaurinti elgesio pasirinkimus ir stiprinti vengimą. Vietoj jų klausk: „Ką tiksliai galiu patikrinti mažų veiksmų?“

3

Neatiduok autoritetui savo valios

Hipnotizuotojas, terapeutas, mokytojas, gydytojas ar charizmatiškas lyderis gali turėti didelę įtaką, bet įtaka nėra absoliuti kontrolė. Sveikoje situacijoje žmogus žino, kam sutinka, gali sustabdyti procesą ir neprivalo priimti interpretacijų kaip faktų.

4

Nenaudok hipnozės „prisiminimų“ kaip vienintelio įrodymo

Hipnozė gali padidinti ne tik prisimenamų detalių kiekį, bet ir pasitikėjimą klaidingomis detalėmis. Todėl regresijos ar „atkurtas prisiminimas“ neturėtų būti vienintelis pagrindas rimtam kaltinimui, diagnozei ar gyvenimo sprendimui.

5

Pasitikrink, ar kliūtis reali

Kai protas sako „neįmanoma“, surask mažą, saugų bandymą, kuris patikrintų šią išvadą. Kartais siena yra reali. Kartais ji daug žemesnė, nei atrodė. O kartais jos vietoje buvo tik ilgai kartotas sakiny.

6

Sugestiją galima naudoti ir konstruktyviai

Hipnozė turi realių klinikinį pritaikymų, ypač skausmo ir kai kurių simptomų valdymui. Praktinė taisyklė paprasta: rinktis kvalifikuotą specialistą, aiškų tikslą, informuotą sutikimą ir vengti pažadų apie „visišką proto perprogramavimą“.

4 klausimų „SIENOS TESTAS“

PABANDYK DABAR

1. KAS YRA FAKTAS? - Ką tikrai žinau, o ką tik numanau?
2. KĄ SAU KARTOJU? - Koks sakiny mano galvoje skamba kaip neginčijama tiesa?
3. KAIP GALIU PATIKRINTI? - Koks mažiausias saugus veiksmas parodytų, ar „siena“ reali?
4. KĄ DARYČIAU, JEI ŠI MINTIS NEBŪTŲ TIESA? - Koks būtų pirmas konkretus žingsnis?

9. Hipnozė ir atmintis: pasitikėjimas nėra tikslumo garantija

CŽV analizė jau 1960 m. perspėjo, kad hipnotizuotas žmogus gali meluoti, fantazuoti, atsisakyti atsakyti ar supainioti tikrą prisiminimą su vaizduote. Vėlesni atminties tyrimai parodė tą pačią problemą: **hipnozė nėra patikimas „tiesos detektorius“.**

ĮSIDĖMĖK

„Aš tai labai aiškiai prisimenu“ ir „tai tikrai įvyko būtent taip“ nėra tas pats teiginys.

10. Tai ar hipnoze galima atimti žmogaus valią?

Po dešimtmečių eksperimentų atsakymas nėra paprastas „taip“ arba „ne“. **Hipnozė gali stipriai paveikti dalį žmonių**: keisti suvokimą, mažinti skausmą, sukelti posthipnotines reakcijas, apsunkinti sąmoningą prisiminimą ir keisti veiksmo kontrolės pojūtį.

Tačiau CŽV dokumentai **neparodo patikimo mechanizmo**, kuriuo bet kurio žmogaus moralinė valia būtų tiesiog išjungiama ir jis taptų **valdomu robotu**.

GALUTINĖ MINTIS

Svarbiausias klausimas gali būti ne „ar kažkas gali užvaldyti mano protą?“, o „kiek mano elgesį valdo dalykai, kuriuos jau laikau neginčijama tikrove?“

Įteigta baimė. Autoritetas. Lūkestis. Pakartotas teiginys. Įsitikinimas „aš negaliu“. Įsitikinimas „aš nebecontroliuoju“. Hipnozė šiuos procesus padidina iki tokio masto, kad juos galima pamatyti beveik laboratoriniu grynumu.

Todėl **viena praktiškiausių psichologinės laisvės formų** yra gebėjimas sustoti ir paklausti:

KLAUSIMAS SAU

AR ŠI SIENA PRIEŠ MANE IŠ TIKRŲJŲ STOVI - AR AŠ JAU SENIAI IŠMOKAU JĄ MATYTI?

ŠALTINIAI IR PASTABOS

Straipsnyje **sąmoningai atskiriami trys lygiai**: oficialiai dokumentuoti CŽV tyrimų tikslai ir analizės; šiuolaikinių eksperimentų rezultatai; Vladimiro Kukko pateiktas 1989 m. „Sienos“ eksperimento pasakojimas ir jo paties interpretacija.

- [CŽV Reading Room - BLUEBIRD dokumentai \(1951\)](#)
- [CŽV Reading Room - ARTICHOKE programos dokumentas \(1953\)](#)
- [CŽV, Studies in Intelligence - „Hypnosis in Interrogation“ \(1960\)](#)
- [JAV Senato klausymas - Project MKULTRA: CIA Program of Research in Behavioral Modification \(1977\)](#)
- [PubMed - hipnozės, posthipnotinės amnezijos ir veiksmo autorystės tyrimų bibliografinė bazė](#)

Vladimiras Kukkas, „Что привезла лошадка?“, žurnalas „Радуга“ (Talinas), Nr. 4, 2002, p. 4-9. Viešai skelbiamas ir „Sienos“ eksperimento vaizdo įrašas YouTube kanale „Доктор Владимир Кырк“: <https://youtu.be/Xj1sOc-L2qE>. Vaizdo aprašyme pateikiamas tas pats Kukko pasakojimas ir ši bibliografinė nuoroda. Tai papildomas autoriaus pasakojimo / vaizdo dokumentavimo šaltinis, o ne nepriklausomas eksperimento rezultatų patvirtinimas.

Parengta skaitymui ir dalijimuisi • Esminės vietos išskirtos, praktiniai klausimai palikti skaitytojų pritaikyti sau.